

במשך שנים רבות הקו החינוכי בישיבות של הציונות הדתית היה אשכנזי מובהק. זה לא התבטא רק בנוסח התפילה או בהתעלמות מההגות הספרדית, אלא בא לידי ביטוי אפילו באוכל שהוגש בישיבה ובסגנון הדיבור. רבים מבוגרי מוסדות הציונות הדתית נותרו מצולקים וכועסים, אבל לצידם גם כאלה שנושאים איתם בשורה אחרת

חגית ששר • איור: בתאל לויאני

מסורת נשכחת

צילום: ליאור צור

זה כי יש לנו מזל". אתה חושב שהציונות הדתית הפסידה את הציבור המזרחי?

"בוודאי. למרות שלא היינו פחות מאמינים, היינו פחות דתיים בעיניהם. בגלל החינוך הזה רבים מהדור שלי הפכו ללא דתיים. הם עדיין אנשים מאמינים, אבל אין קשר בין האמונה שלהם לדרך החיים שלהם. אני לא יכול לדבר בשם כל הציבור המזרחי, אבל תראי מה קורה בבית היהודי ומה קורה בש"ס. הבית היהודי צריך לבדוק את עצמו למה הוא הפסיד לש"ס את הציבור המזרחי. רוב חובשי הכיפות הסרוגות, בוודאי בפריפריה, רוצים להצביע למפלגה על פי השיוך הדתי שלהם, אז הם מצביעים לש"ס".

פרשת אלי אוחנה - אותה פרשה אומללה שבה שריין ראש המפלגה נפתלי בנט מקום ברשימת הבית היהודי, ליו"ר בית"ר ירושלים אלי אוחנה, שעוררה סערה בקרב רבנים ומובילי דעת הקהל בציונות הדתית - מבחינתו משקפת את מצבו של המגזר. "הפרשה הזאת החזירה את כולנו לאותו מקום, לתחושה שכלום בציונות הדתית לא השתנה. זה החזיר אותנו לטראומות הנעורים שלנו בישיבות ובאולפנות. בנט ואיילת שקד רצו להביא למפלגה משהו חדש, ולרגע אחד חשבת

שבאמת קורה שם שינוי. אבל הציונות הדתית בעטה באוהנה בכזאת שנאה, כזה עליהום עשו לו, כזאת התנערות. אלי אוחנה גילם בעיניהם את כל מה שהם סולדים ממנו. שם הם איבדו את הציבור המזרחי פעם נוספת."

אבי שושן: "אחי הגדול היה תלמיד מצטיין, אבל הוא היה 'שושן'. לא עזר לו שהוא היה תלמיד מצטיין. כל מי שגדל בשנים האלה שמע וחווה את הגזענות הזאת"

אבי שושן עם הוריו בבצור בצבא

מאיר אביטן עם הוריו

פיוטים עם ציורים, קזבלנקה, שנות ה־50

לא הרגשתי כך, כי זה תלוי אופי וכמה אתה נותן לדברים האלה משקל, אבל יש לי חברים שזה שרט אותם. התחושה שהרבנים נתנו לנו הייתה שאנחנו לא מספיק ראויים, והעובדה שאנחנו שם

השיחה הזאת שלנו זורקת את אבי שושן (37), כתב התרבות של YNET ודובר בית החולים איכילוב, למחוזות שכבר חשב ששכת. "את מחזירה אותי שנים אחורה, לדברים שכל כך הדחקתי", הוא אומר בכנות, "אבל הצביעות הזאת של הציונות הדתית קיימת עד היום. תראי את רשימת 'הבית היהודי', את הרבנים, את מובילי דעת הקהל. אני לא רואה שם מזרחים. זה שפותחים ישיבות (ישיבות גבוהות וישיבות הסדר, ח"ש) בפריפריה? באמת תודה רבה. תתחברו לאנשים בגובה העיניים! זה לא קורה". שנים עברו מאז נטש שושן את העולם הדתי. הוא אומנם מסורתי, אבל את ילדיו, הוא אומר, לעולם לא ישלח לחינוך הזה. גם למפלגה דתית לעולם לא יצביע בגלל חוויות הנעורים שלו. "זה כמו שיש אנשים שלעולם לא יצביעו למערך כי הם זוכרים את ימי הפנקס האדום, כך יש דור שלם שלא מסוגל להצביע למפלגת הבית היהודי. כל החברה הדתית היא חברה גזענית". הוא גדל בכפר גנים. אביו מנהל בנק, בוגר הטכניון. אחיו הבכור, שלמד ב"מדרשיה" בתקופת הווהר שלה, זכה אף הוא ליחס גזעני. "אחי, שגדול ממני בעשור, היה תלמיד מצטיין, אבל הוא היה 'שושן'. הגזענות בתקופת התיכון שלו הייתה גלויה יותר. לא עזר לו שהוא היה תלמיד מצטיין. אבא שלי נלחם ב'מדרשיה' על הגזענות שאחי חווה. ואחי, שהצליח בכל התחומים גם אז וגם לאחר שסיים את לימודיו שם, תויג שם כמזרחי. כל מי שגדל בשנים האלה שמע וחווה את הגזענות הזאת". הגזענות, מספר שושן, באה לידי ביטוי ברבדים שונים: "קודם כול, הרבנים כולם היו אשכנזים. לא היה ר"מ אחד מזרחי. אולי היה מורה מקצועי. אנתנה, המזרחים, לא עשינו חגים בישיבה כי נוסח התפילה היה אשכנזי. גם במהלך השנה לא היה שום אלמנט מזרחי בתפילה, בפיוטים. לא היה שום ייצוג לאמונה שלנו. אפילו האוכל היה אשכנזי: גפילטע-פיש וקיגל. תוסיפי לזה שבישיבות קוראים לכל אדם בשם המשפחה שלו, אז היה ניואנס מיוחד כזה שהוסיפו לשם המשפחה המזרחי".

זה היה קיים רק בישיבה התיכונית? "עד הישיבה התיכונית העדה שלי לא הייתה נושא בכלל. אבל מי שהגיע לשם גרמו לו להרגיש שהוא פחות. אני

יהדות בלי "דתומטר"

ואכן, סקר שנערך על ידי מכון "מסקר", בהנחייתו של ד"ר עדו ליברמן, מלמד כי רק 47 אחוז מהציבור הספרדי חש שהמפלגה מייצגת את עולמם הערכים שלו. זאת לעומת 59 אחוז מהציבור האשכנזי. עוד עולה מהסקר כי 57 אחוז מהמשיבים המזרחים סבורים שקיימת הגמוניה אשכנזית בקרב הציבור הדתי לאומי ואין נציגות מספקת לתרבות המזרחית. לעומת זאת, רק 29 אחוז מהמשיבים האשכנזים סברו כך. הדברים אינם משקפים את התחושות כלפי המפלגה הדתית בלבד, אלא את היחס להנהגה כולה.

עקדת יצחק

הוא יצחק רצון נחשק... עם אשתו כפי רצון אשתו... ומה נאמר ביום מותו... עקב והעקב והעקב... ומה נאמר ביום מותו... עקב והעקב והעקב... ומה נאמר ביום מותו... עקב והעקב והעקב...

POUR TOUS VOS ACHATS DE CULTE
LIVRES DE PRIERE - TALITH - TEFILIM - EDITION HEBRAÏQUE

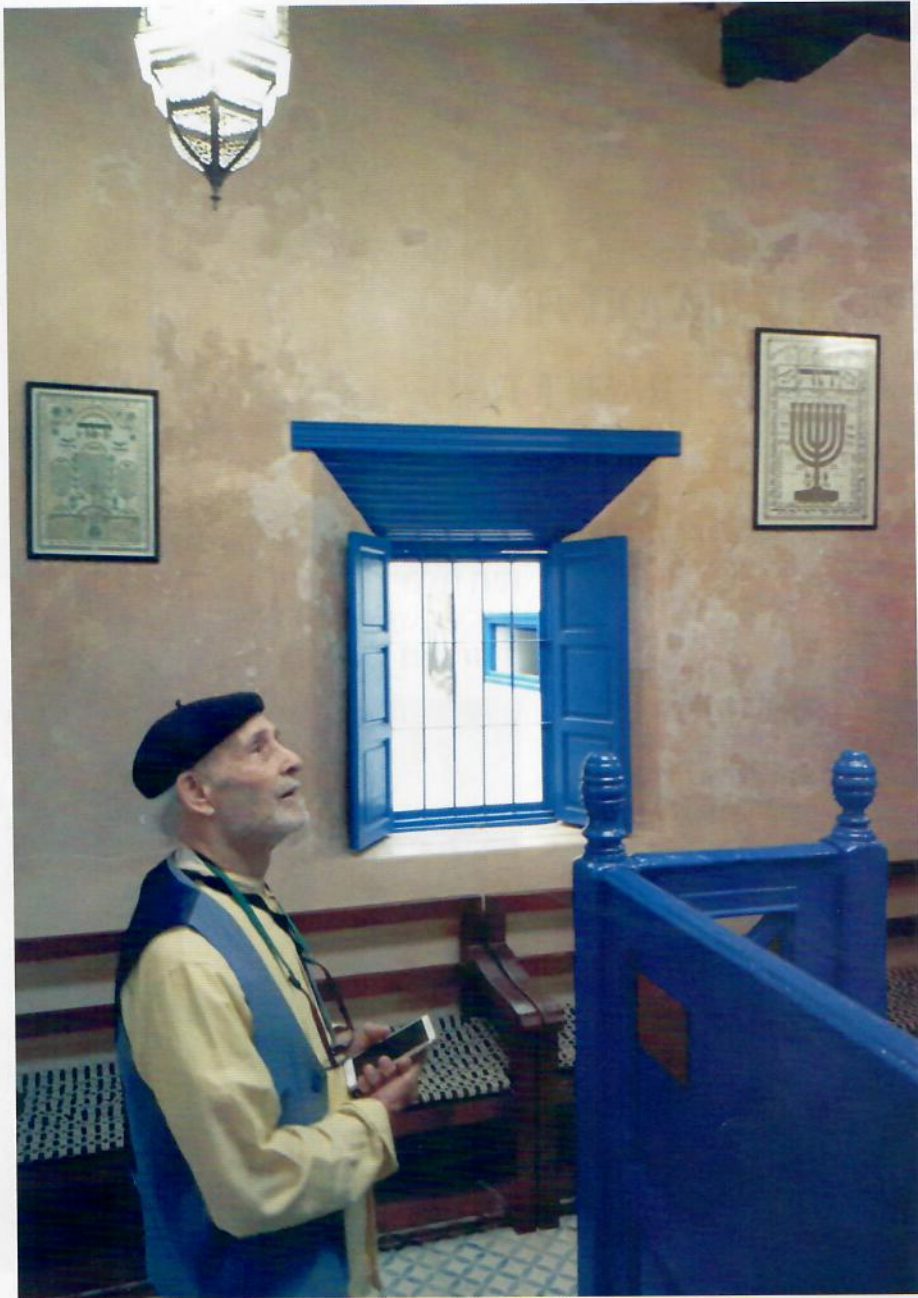
Adressez vous à
ספריאית לונאסי
LIBRAIRIE - PAPETERIE LUGASSY
128, Rue des Synagogues - CASABLANCA

שבה תלמידים ותלמידות חכמים לימדו בקהילות ברחבי הארץ שיעורים ברוח ובנושא חכמי ספרד. "החברה הדתית לאומית בנויה כיום ברובה על תפיסות עולם הבאות מעולם יהדות אשכנז", מסביר שמואל שטח, מנכ"ל "נאמני תורה ועבודה", את הרעיון שהוביל לפרויקט. "מסיבות שונות, תפיסות הרוח של העולם הספרדי נדדו למקומות אחרים ויש להן ביטוי קטן יחסית בציבור הציוני דתי. כבן לעולי

סוריה ומצרים אני יכול להעיד על כך. מטרת פרויקט מונטיפיורי הייתה להעצים תודעה ספרדית באמצעות השמעת קול

תורני ספרדי בתוך החברה הדתית לאומית. אנחנו רוצים לדבר את חוכמת המזרח לא כהגות נישתית, אלא לתת לה מקום מרכזי בהגות הציונית דתית". את תהליך נדידת תפיסות הרוח וההגות הספרדית למחוזות אחרים יודע לסרטט היטב הרב מאיר אביטן, מנהל יהדות חברתית-הומניסטית ברשת "דרכא" ועד לאחרונה מנכ"ל מכון עזריאלי להעצמה חינוכית - תוכנית לצמצום פערים חברתיים בפריפריה. "הדג"א של הציבור הספרדי, תפיסת העולם שלו, מאוד דומה לתפיסת העולם של המפד"ל: בשילוב תורה ומלאכה, ביחס למודרנה, ביחסו למדינה ולשירות בצבא - כל אלו

בית הכנסת של רבי חיים פינטו בעיר אסואירה שבמרוקו

צילום: רפאל בן שושן

שמואל שטח: "אנחנו רוצים לדבר את חוכמת המזרח לא כהגות נישתית, אלא לתת לה מקום מרכזי בהגות הציונית דתית"

עם הטענה שאין מספיק התייחסות בתוכניות הלימוד של חמ"ד לתרבות ולהיסטוריה של יוצאי עדות המזרח (לעומת כ-35 אחוז מהנסקרים האשכנזים). חלק מהתיקון למציאות הזאת נעשה בעקבות כתבה שפורסמה במגזין זה, שעסקה בהדרת תכנים של רבני ספרד מתוכנית הלימודים במחשבת. בחמ"ד הפיקו לקחים ועשו תיקון לתוכנית. תיקון נוסף נעשה בימים אלו בעזרת פרויקט מונטיפיורי, בשיתוף תנועת "נאמני תורה ועבודה" ועמותת "מזרח שמש", שמטרתו העצמת קול ספרדי מתוך בחברה הדתית לאומית. שיאו של הפרויקט התקיים בשבת שלפני חנוכה, ב"שבת חכמה קדם",

הסקר גילה עוד שרק 52 אחוז מבני עדות המזרח חושבים שהתרבות הספרדית השתרשה בציונות הדתית באופן שווה ערך לזו האשכנזית (לעומת כ-80 אחוז מהאשכנזים). 58 אחוז נסקרים ממוצא מזרחי הסכימו

אבי שושן: "היינו פחות דתיים בעיניהם, אבל לא היינו פחות מאמינים. בגלל החינוך הזה רבים מהדור שלי הפכו ללא דתיים. הם עדיין אנשים מאמינים, אבל אין קשר בין האמונה שלהם לדרך החיים שלהם"

צילום: נעם פייוור

דומים מאוד. אבל הייתה החמצה בדרך". הוא עצמו, כך הוא מספר, דוגמה חיה לתהליך שקרה לרבים מבני דורו, בני עדות המזרח. "למדתי בישיבת ההסדר ב'שעלבים', שהיה בית חינוך עם הגות אשכנזית מובהקת", מתאר הרב אביטן את הדרך שעבר. "כשסיימתי את המסלול התורני שלי ורציתי לחזור לקהילה שגדלתי בה, כבר לא יכולתי. כי מחקתי את הזהות התורנית המזרחית שלי ואת ההגות הספרדית. כמוני היו עוד רבים". אתה יכול להצביע על מוקדי הפער בינך ובין הקהילה שגדלת בה? "היהדות הספרדית יותר מכילה, לא מודדת אנשים ב'דתומטר', יש בה

עצמי מעביר שיעור בכלים שלמדתי בישיבה ואבא שלי עליו השלום אומר לי לאחר השיעור שאני מדבר אחרת, בשפת בית מדרש שונה. בדיעבד הבנתי שאיברתי את השפה שהכרתי". מה גרם לך לחזור להווייה שעליה גדלת? "כשהבנתי שאם אני רוצה לבנות משהו חדש בחברה הישראלית, אני חייב לחזור לשורשים שלי, עשיתי תיקונים. היהדות הספרדית לא מתייגת לפי גודל כיפה, או אפילו היעדרה. אתה יכול להיות עם קוקו, חולצה שחורה או צבעונית, ג'ינס ועגיל באוזן, ועדיין יהיה לך מקום בבית הכנסת והכול בסדר. זה לא כך בציונות הדתית. היא עדיין כלואה במעמד צר

שהיה אב בית דין במרוקו, שאמר הלל בברכה ביום העצמאות. "בלי ניתוח פלפולי למה אומרים הלל". זאת הייתה תנועת נפש פשוטה". אבי שושן נפגע מפרשת אלי אוחנה. גם אתה הרגשת כך?

"אני נפגעתי אבל ממקום אחר. נפגעתי שבנט הביא שחקן כדורגל כדי לייצג את הציבור המזרחי. גם אם יש חברי כנסת ספרדים בבית היהודי, הם מדברים את השפה האשכנזית. אז כשאתה רוצה לאזן ולהכניס למפלגה ספרדים, אתה מביא שחקן כדורגל? זה קורה במקומות רבים. עושים מימונה? אז היא הופכת לחאפלה. אבל מימונה היא משהו הרבה יותר מהותי ועמוק, עם ממד הגותי וחברתי שיכול לתרום לשיח הציבורי. אז נכון שיש בה גם

אוכל ומדברים על המימונה בשפה של חאפלה בלבד, אבל יש בחג הזה דברים משמעותיים וגבוהים הרבה יותר". ההבנה שמהו בעולם הדתי שממנו הוא בא אינו מספיק טוב לחלה לתוכו כבר כשנכנס לישיבה התיכונית בכיתה ז'. "באתי עם חולצה צבעונית, חדשה ויפה שנקנתה במיוחד לכבוד השבת הזאת. איך שנכנסתי שאלו אותי למה אני לא בחולצה לבנה". והיה גם אירוע עמוק יותר שהייתה לו השפעה על הקשר הכי אינטימי שלו עם בורא עולם. "אצלנו, בעולם הספרדי, לאחר התפילה נוהגים לגשת להיכל ושם יש שיח פנימי, נקי, שבו אתה עומד מול הקדוש ברוך הוא ומבקש על מה שאתה רוצה: בריאות, פרנסה, הצלחה - המעמד הזה הוא חלק ממני. בישיבה התיכונית עליתי להיכל בתום התפילה, עמדתי שם מספר דקות וירדתי. אחד הר"מים שעמד על ידי שאל אותי: 'מה עשית?'. אמרתי לו שהתפללתי. והוא שאל אותי: 'ומה עשית עד עכשיו?'. מהשאלה שלו הבנתי שעשיתי משהו פסול, כי לכאורה מה היה קודם לכן אם לא תפילה? הפסקתי עם המנהג הזה עד גיל 30".

דברים השתנו מאז? "היום יש יותר הכלה והבנה שיש לתת מקום לכל הגוונים, אבל עדיין אין מספיק העמקה בהגות הספרדית ולא רק ציטוט כעלה תאנה לדרך המקורות. הטקסטים הנלמדים הם כולם מתפוצה אחת. לא היה מקום להוגים ופוסקים ספרדיים. עולם שלם חסר. ההפסד הוא של התלמיד, אבל גם של הציונות

בית הכנסת הספרדי רבן יוחנן בן זכאי בעיר העתיקה בירושלים בצילום משנת 1927

מאוד. אז נכון שיש כיום ניסיונות להכיל, אבל עדיין ההכלה אינה מוחלטת". ואתה למעשה הרגשת שהציונות הדתית שלא לימדה את ההגות הספרדית, בעצם הפסידה את הציבור שלך. "כן. ואת מקומה תפסה ש"ס. למרות שהתפיסה הש"סניקית מחקה את התפיסה האשכנזית. התפיסה של ש"ס כיום מנוגדת ליהדות הספרדית השורשית, שנאמנה למדינה ודוגלת בשילוב של תורה ומלאכה. הגישה של חכמי הספרדים היא גישה שמחברת גם לשונים בחברה ומתמודדת עם השאלות שעולות בסביבה החדשה. יש בה תעוזה רבה תוך פתיחות למודרנה".

בחולצה צבעונית

הרב אביטן מספר על רב בית הכנסת שלו בבאר שבע, רבי חיים שושנה,

הרב מאיר אביטן: "היהדות הספרדית יותר מכילה, לא מודדת אנשים בדתומטר, יש בה ענווה, צניעות ופשטות. אבל אני, שהטמעתי בתוכי את התפיסות האשכנזיות של הישיבה, התחלתי גם אני למדוד אנשים ב'דתומטר'. זאת לא הייתה היהדות שגדלתי בה. למעשה, אני כבר לא יכולתי לחזור ולדבר לבני הקהילה בשפה המכילה שהכירו. אני זוכר את

אמונת חכמים, ענווה, צניעות נתינה, הארת פנים, יכולת הכלה ופשטות. אבל אני, שהטמעתי בתוכי את התפיסות האשכנזיות של הישיבה, התחלתי גם אני למדוד אנשים ב'דתומטר'. זאת לא הייתה היהדות שגדלתי בה. למעשה, אני כבר לא יכולתי לחזור ולדבר לבני הקהילה בשפה המכילה שהכירו. אני זוכר את

הרב מאיר אביטן: "היום יש יותר הכלה והבנה שיש לתת מקום לכל הגוונים, אבל עדיין אין מספיק העמקה בהגות הספרדית. ההפסד הוא של התלמיד, אבל גם של הציונות הדתית"

הדתית ושל התלמיד האשכנזי. יש הבדלים בין שפת ההגות האשכנזית לשפת ההגות הספרדית על כל מכמניה. יש להן השפעות אחרות על הנפש."

למזלו הטוב, הוא אומר, התורה בבית אביו הייתה חזקה מהתורה שלמד בישיבה. ואת הכמיהה לתפילה בישיבה שהייתה בו בראשית הדרך החליפה הכמיהה להתפלל בבית אבא. "המסר בישיבה היה שתורת הרב היא העיקר. והיום אני טוען שתורת בית אבא היא העיקר. אם היינו קשובים לתורה הספרדית, היינו מקבלים ישראליות מרתקת. רבני והוגי אירופה חשובים מאוד אבל חסרים גוונים נוספים. וכשמחנכים את כולם להיות באותו גוון - יש לזה מחירים."

כך, למשל, אומר הרב אביטן, החסידות לא הייתה יכולה להתפתח בארצות המזרח. "לא היה צורך ליצור את התנועה החסידית בארצות המזרח כי התפיסה החסידית כבר טבועה בתפיסה הספרדית. באירופה, שבה התפתחו הפלפול והשכלתנות, היה צורך ליצור הגות רגשית."

בדור של הילדים שלך אתה מזהה שינוי?

"ברוב ישיבות ההסדר השינוי הוא קטן לדעתי, ישנה מודעות, אבל ברובן אותה רוח, אותה שפה. יש מעט

ישיבות שבהן זה אחרת. כשהבן שלי חוזר מהישיבה, שאלתי אותו באיזה נוסח מתפללים, הוא אמר לי: אנחנו מתפללים בנוסח של ה'מרא דאתרא'. וה'מרא דאתרא', ראש הישיבה, הוא אשכנזי. אז נכון שיש היום יותר מודעות ורצון, אבל זה לא רק מניין ספרדי או פיוטים ספרדיים, זאת תורה עמוקה יותר והדרך עוד ארוכה."

הטיעון של ה"מרא דאתרא" מנציח את הקיבעון. מה אתה מציע לעשות? יש מקומות שמשלבים בהם בין נוסחים ויוצרים תפילה חדשה. מה דעתך על זה?

"אני לא חסיד של תפילה שבה מערבבים את כל הנוסחים, כי לתפילה האשכנזית ולתפילה הספרדית תנועת נפש שונה. חיבור בין הנוסחים יכול לגרום להתנתקות מהשורשים. שני הנוסחים צריכים להתקיים זה לצד זה בשוויוניות. אני מעדיף תפילה שלמה בנוסח אחד, וכאשר שני הצדדים יכירו את התפילות, אפשר יהיה לעבור לשלב הבא שבו אפשר ליצור נוסחים משולבים ותורה יהודית ישראלית."

לצאת מאזור הנוחות

רן חורי, עורך תוכן ולשון ב"אתר הפיוט והתפילה" של עמותת "סגובית",

הכניסה לבית הקברות היהודי בביטולה (לשעבר מונסטיר ביוגוסלביה, היום מקדוניה) וקברה של הצדקת ללה סוליקא בפס שבמרקו

עוסק כיום בהנגשת המסורות לכלל הציבור שחפץ להתחבר למסורת אבותיו. "המטרה היא להציג את הפסקול היהודי בתפילה ובפיוט של כל התפוצות, ובתוך כל אלו יש מקום נכבד גם לפסקול של היהדות הספרדית", מסביר חורי. במסגרת עבודתו הוא הקליט גם את סבו בתפילות ראש השנה. "זה היה מאוד מרגש, כי כבר שנים אני לא מתפלל בנוסח הזה". תהליך הניתוק וההתחברות מחדש למסורת האבות מאפיין רבים. בישיבה התיכונית שבה למד, בקריית אתא, נוסח התפילה היה ספרדי והוא לא

רן חורי: "בדור של הילדים שלי הנושא העדתי כבר יהיה הרבה יותר נזיל. קשיחות הזהויות תלך ותפחת, ועם זאת הלמידה מהזהויות תלך ותגבר"

חש בניכור. הדברים היכו בו כשהגיע לשיבת ההסדר. "בישיבת ההסדר למדתי בישיבת "אורות שאול" ושם התפיסה האשכנזית הייתה מאוד מובהקת: נוסח התפילה היה אשכנזי; הדיבור היה דיבור אשכנזי במלעיל; הבן איש חי, החיד"א, או כל הגות ספרדית אחרת כמעט שלא נלמדה; כשרבנים דיברו על מנהג או הלכה ש'אנחנו' עושים - הם הדירו, שלא במתכוון, את התלמידים הספרדים מ'קבוצת האנחנו' הזו, משום שהתכוונו למנהג אשכנזי כלשהו וכן הלאה."